

MOLINERO, Fernando; OJEDA, Juan Francisco y TORT, Joan (2011)
Los paisajes agrarios de España: Caracterización, evolución y tipificación
 Madrid: Gobierno de España; Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, 606 p. + 1 DVD
 ISBN 978-84-491-1084-9

Com fa al cas en una obra dedicada als *paisatges de l'agricultura* a Espanya, esdevé inevitable plantejar d'entrada què s'entén per *paisatge* i, més concretament, per *paisatge agrari*. No caldria dir que el debat és complex, i encara més quan el paisatge s'ha convertit en un concepte obert, difús i susceptible de fer-ne interpretacions diverses. Tanmateix, no es pot defugir la necessitat d'establir un consens operatiu sobre aquesta noció, atès que constitueix la carcassa conceptual de la resta del treball que ressenya a continuació. Aquest és, precisament, el propòsit que guia el capítol introductori del llibre, «Marco conceptual», redactat per Valerià Paül, Joan Tort i Alexis Sancho.

De primer antuvi, els tres autors contempen el significat del paisatge en general, fent recurs a l'etimologia del terme i, tot seguit, del sentit connotatiu que se li ha afegit en els darrers segles. Com a resultat d'aquesta anàlisi, en resulta una conceptualització de la idea de *paisatge* en una doble dimensió d'*objecte* i de *mirada*, la qual és indestriable i irreductible, i que ha estat emparada en bona mesura pel Conveni Europeu del Paisatge de l'any 2000. En segon lloc, destrien acuradament les relacions entre geografia i paisatge, bo i justificant l'oportunitat de tractar aquest aspecte per desenvolupar, tot seguit, un esquema interpretatiu de la consideració del paisatge al llarg dels temps. En darrer lloc, el gruix principal del capítol es dedica als *paisatges agraris* estudiats des d'una perspectiva geogràfica. Així, se singularitzen d'entrada diversos adjectius vinculables a *paisatge* (rural, agrari i agrícola) per explicar, acte seguit, com els ha estudiat la geografia i, més en concret, la geografia espanyola. Aquests darrers aspectes no són cap fote-

sa, de cap manera. Ben al contrari, són els fonaments sobre els quals ha estat bastit aquest llibre.

Els condicionaments ecològics d'un territori han estat considerats de sempre la base o l'assentament sobre els quals s'erigeixen els paisatges agraris, producte de l'activitat humana. És un basament, d'altra banda, al qual se li ha atorgat un valor considerable, però canviant a cada tombant històric. En un moment concret, es podia tenir per un factor determinant i abassegador, per passar, més endavant, a tenir un valor secundari i testimonial. Sigui com vulgui, però, en considerar que l'agricultura no és altra cosa que l'explotació econòmica del potencial ecològic, no es pot atribuir als factors naturals un valor relatiu, sinó fonamental. «Valga'ns Déu de caure en el determinisme», remarca la troica, «només pretenem valorar, senzillament, el gran paper que representen el clima, el relleu, els sòls i la vegetació natural en els aprofitaments agraris». És una faceta d'estudi, d'altra banda, que està de moda, atès que els «avantatges comparatius» que ofereix cada lloc, cada comarca o cada regió per a la producció agrària deriven directament d'aquests factors ecològics. A més a més, en la conjuntura històrica actual, quan l'agricultura s'ha «globalitzat» o mundialitzat, a cada territori li cal especialitzar-se en allò per al qual està més ben preparat. D'això en resulta que el potencial ecològic, segons quins siguin els condicionaments imperants a cada lloc, sigui la forma més sostenible, duradora i racional de mantenir un territori aprofitat i organitzat per a la producció agrícola, ramadera i forestal.

És, tanmateix, aquesta producció agrària, canviant i adaptada a la deman-

da local sense menystenir la mundial, la generadora d'un paisatge agrari de gran volada, molt diferent de la tradicional, però concordant pel que fa a la necessitat comuna d'adaptar-se a les exigències climàtiques, morfològiques, edàfiques i biogeogràfiques. És per això que Cayetano Cascos i Alipio García de Celis enceten el capítol «Marco territorial y ambiental» amb l'estudi del paper del clima sobre els aprofitaments agraris. L'anàlisi de situacions atmosfèriques dinàmiques i la comparació de diagrames ombrotèrmics fan aflorar, asseguren aquells autors, les disparitats o les semblances de les regions climàtiques a Espanya i dels paisatges agraris resultants, modelats per l'acció humana sobre un medi natural singular, amb una coberta vegetal modificada per l'acció secular de les generacions, les quals han actuat sobre un relleu contrastat i han creat uns sòls agraris molt diferents dels naturals, però molt dependents de la seva naturalesa i composició, tal com serà analitzat en capítols a venir.

Com passa a qualsevol lloc, la història de la configuració dels paisatges agraris hispànics és molt dilatada. La situació actual de l'activitat agrària a Espanya i el seu reflex espacial, traduït a paisatges singulars, és el resultat de processos complexos de modificació de les estructures productives com a resposta a la valoració social i funcional diversa atorgada als espais rurals a cada moment històric. És un fet que posa de relleu la importància, adesiara remarcada al llarg del llibre, que té la dimensió dinàmica i diacrònica a l'hora d'entendre i explicar els paisatges de l'agricultura en el marc d'uns condicionaments físics, a la manera de veritables potenciadors o limitadors ecològics, els quals han influït significativament en els sentit d'aquestes transformacions i que han justificat, alhora, la gran diversitat paisatgística derivada de les pràctiques agràries.

És per això que, per entendre el present, cal pouar en el passat. Ho detallen

María Hernández, Pablo Giménez, Milagros Alario, Eugenio Baraja i Rocío Silva al capítol intitulat «Marco histórico», tant pel que fa a la història a llarg termini, amb els fenòmens que han constituït fites històriques i que han deixat la seva petja remota en paisatges agraris d'avui, com pels fets més acostats als nostres dies. Algunes de les empremtes més reculades són poc perceptibles, però, en qualsevol cas, l'acció humana multiseular ens ha deixat alguns exemples resplendents de paisatges agraris heretats. Les monografies de la segona part de l'obra en van plenes. Ara bé, han estat les transformacions radicals succeïdes al camp espanyol des de mitjan segle xx les que han deixat una petja més profunda en el paisatge. En alguns casos, han liquidat les herències històriques; en d'altres, fins i tot respectant-les, han transformat el territori per mitjà d'actuacions individuals i col·lectives d'una magnitud tan gran que esdevé impossible de reconèixer-hi aspectes significatius de la societat i del territori tradicional. Tot amb tot, persisteixen i, si hi parem atenció, se'ns apareixen com a elements dispersos, de poca vàlua espacial, però de gran valor cultural. Les herències històriques, així com les mutacions recents i la projecció cap al futur de l'activitat agrària i dels paisatges que modelen les societats agràries, són objecte d'anàlisi acurada en aquest capítol.

El paisatge no hauria d'ésser entès, doncs, com una simple suma de relacions entre elements objectius presents en un lloc (ecosistema o espai geogràfic), sinó que, i per sobre de tot, és una convergència de percepcions subjectives i, per això mateix, patrimoni cultural natural d'una comunitat humana. Ensopeguem, doncs, amb una realitat «complexa (natural-històrica-cultural i objectivo-subjectiva), resilient (amb gran capacitat adaptativa), socialment acceptable (identitària, connotada, simbòlica, autoorganitzada i autogestionada) i progressivament virtual o lliscant». En definitiva, conclouen els

cinc autors darrerament esmentats, «els paisatges impliquen experiències viscudes, emocionades i intencionals, les quals solen transmetre's de manera creativa a través de metàfores literàries o iconogràfiques».

A l'encalç d'aquesta via de pensament, la qual recull la tradició geogràfica moderna —qui no hi haurà ensumat l'ambientalisme vidalià—, Buenaventura Delgado, Juan F. Ojeda, Marta Rubio i Rocío Silva s'hi abonen en el capítol «Marco perceptivo: imágenes y representaciones», amb el complement de «Los paisajes agrarios de España: una mirada desde el aire», d'André Humbert. Hi encadellen una doble articulació a propòsit d'alguns paisatges agraris espanyols, els quals, com es pot comprovar en les recreacions artístiques que tanquen cada monografia regional, són capaços de generar emoció, de ser la base d'obres d'art en diversos dominis i de recrear la natura a partir de la contemplació dels elements, de les seves formes, de les seves textures, dels seus colors, i tot això passat pel sedàs de la ment, de l'esperit creador, de l'individu que percep objectes diversos de maneres absolutament singulars i, sovint, irrepetibles. El paisatge, en conseqüència, sorgeix de la simbiosi entre natura i cultura, canvia objectivament i canvia perceptivament, i, per això mateix, es cospa d'una manera multiforme, enriquidora, el més sovint, de la parada de sensacions, vivències i models o patrons paisatgístics.

Malgrat la proliferació recent d'estudis, congressos, publicacions i inversions en centres d'estudi del paisatge, els curadors de *Los paisajes agrarios de España* en troben a faltar una delimitació i una valoració integrals i jerarquitzades. És per això que l'aproximació a les grans unitats del paisatge esdevé una tasca indefugible. La fan Fernando Molinero, Milagros Alario, Eugenio Baraja i Cayetano Cascos al capítol titulat «Clasificación y resultados». Amb aquesta finalitat, en el

benentès d'una agricultura com a activitat basada en l'aprofitament econòmic del potencial ecològic, que, per assolir els avantatges comparatius que ofereix aquest potencial, li cal adaptar-se als condicionaments climàtics propis del lloc, consideren com a *primer criteri de classificació, el climàtic*, com sigui que el clima és el factor decisiu a l'hora d'aconseguir les millors collites i rendiments òptims amb una despesa mínima. És per això que, aplicat a la península Ibèrica i a Espanya, els sembla inqüestionable establir una tipologia dels paisatges agraris basada en el clima, atès que el seu territori es troba a la cruïlla de fluxos atmosfèrics diversos i contrastats. En segon lloc, els sembla clar que *el criteri rector haurà de ser el de l'ocupació del sòl*, en concebre, així, el paisatge agrari com la manifestació visual i perceptiva dels elements integrants de l'espai agrari en un territori. Finalment, és prou evident que un paisatge agrari, determinat pels conreus i els aprofitaments obtinguts en un territori concret, la dinàmica del qual és regida per factors climàtics, és acusadament condicionat i modelat pel relleu, que li facilita la *configuració morfològica*, la seva silueta o perfil, el seu caràcter planer o costerut, els seus desnivells i altures i, fins i tot, representa el sòcol sobre el qual se'n formen els sòls, derivats, en part, dels factors climàtics i vegetals.

Fins aquí els resums dels capítols metodològics de la primera part: «Aproximación teórica a los paisajes agrarios de España: conceptualización, delimitación i tipificación». La segona part, «Los paisajes agrarios de España. Paisajes arquetípicos» (p. 215-606), no s'enceta amb cap mena de text introductori. No li calia pas. La primera part de l'obra, sencera, justifica la tria dels vint-i-tres àmbits geogràfics peninsulars i canaris com a patrons o models originals de cinc tipologies de paisatges agraris d'Espanya: el terròs cerealista, les hortes i els conreus intensius, l'arboricultura i la viticultura medi-

terrànies, els aprofitaments de muntanya i les deveses extensives. A més a més dels autors citats fins ara, a les monografies dels paisatges arquetípics s'hi afegeixen els següents: Juan Carlos Guerra, José Domingo, Vicente José Gallego, Gemma Molleví, Águeda Villa, José-León García i Gustavo Pestana. En tots els casos, i amb totes les variants de detall que vulgueu, la plena adaptació de les exposicions singulars als criteris d'anàlisi avançats a la primera part aconseguen donar un to d'equilibri general de conjunt molt meritori. L'afegit de taules, mapes i fotografies als textos redactats pels vint-i-dos professors universitaris d'Alacant, Barce-

lona, Jaén, La Laguna, Madrid, Santiago de Compostela, Sevilla i Valladolid fan molt bon efecte i convertiran aquesta obra en un treball de referència obligada en l'esdevenidor. Podrà semblar una altra geografia agrària d'Espanya, però no ho és pas. N'ultrapassa la significació de llarg.

Pau Alegre

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Geografia
 pau.alegre@uab.cat

PÉREZ NAVARRO, A. (coord.) (2011)
Introducción a los sistemas de información geográfica y geotelemática
 Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, Col·lecció Manuales (Informática), 348 p.
 ISBN 978-84-9788-933-9

El llibre ha estat concebut com a manual per als estudiants universitaris que s'introdueixen en l'àmbit dels sistemes d'informació geogràfica. És un objectiu ben comprensible donada la contínua renovació i innovació que es produeix en aquest camp del saber, i la consegüent necessitat d'actualitzar constantment els coneixements, les eines i els procediments que s'utilitzen en els SIG. L'edició és a càrrec de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), amb el suport del Servei d'Informació Geogràfica i Teledetecció (SIGTE) de la Universitat de Girona. Aquesta iniciativa mostra el dinamisme d'aquestes institucions en aquest àmbit de coneixement, que amb la publicació d'aquesta *Introducción a los sistemas de información geográfica y geotelemática* es posicionen avantatjosament en un àmbit universitari hispano parlant molt extens.

La realització ha estat a càrrec de diversos autors, coordinats per Antoni Pérez Navarro. És interessant veure com

els autors provenen de camps molt diferents (enginyeria, geografia, matemàtiques, física) i arriben al SIG recorrent camins diversos. Cal destacar també el contrastat perfil professional dels autors, molts d'ells formats en el vessant més aplicat de la professió. Per altre cantó, la coordinació de diversos autors és sempre una feina difícil degut, naturalment, a l'enfocament propi que dona al text el propi autor, i que corre el risc de restar uniformitat al conjunt. En aquest cas, tot i que l'estructura del llibre ha estat correctament escollida i de ben segur nombroses pautes han estat seguides, també es pot observar aquest fet en forma de capítols amb nivells d'aprofundiment diferent, o simplement de tons diferents. En tot cas, i al tractar-se d'un manual que pot tenir una lectura parcial d'alguna de les temàtiques que s'hi desgranen, aquest fet no desmereix aquesta interessant obra que permet posar-se al dia de les novetats en l'àmbit del SIG.